

BILANCA MODERNE

Evo nas na kraju puta u izlaganju o hrvatskoj modernoj.

Listajući novine i časopise, ogledavajući publikacije nekadašnjih mladih i najmlađih, dobivamo dojam, da su ti mladi i najmlađi – istina – ostarjeli ili poumirali, ali da nisu zastarjeli i odumrli problemi koji su ih zaokupljali. Ako ne svi, a ono mnogi. Ukratko, da je ova prošlost, ma kako bila prošla, prisno vezana za današnjicu, pa je valja poznavati, da bismo neka aktuelna i vrlo urgentna pitanja naše književne današnjice bolje shvatili i bolje rješavali.

To je prvo. Drugo je činjenica, da smo – držim – u našem osvrtu na razdoblje hrvatske moderne naišli na književne dokumente, koji imaju nesumnjivu umjetničku vrijednost; tekstove, koji nisu samo povijesni dokumenti, nego i vrijedna književna ostvarenja. Sastavni dio naše književnosti XX. stoljeća – ono što ostaje! Specifične su prilike, u kojima se razvija naša književnost, prilike kulturno-političke, društvene i gospodarske, pa pišući povijest hrvatske književnosti XX. stoljeća moramo o tome voditi računa. Ima stvari, koje smo tako reći prevladali, a ima i takvih, koje su još uvijek aktualne, pa neki zaboravljeni ili slabo zapaženi tekstovi pobuđuju dojam, kao da su napisani jučer. Ima općih razmatranja, kritičkih i polemičkih sastavaka, koji su napisani prije četvrt stoljeća, a mogli bismo ih bez velikog truda aktualizirati u tolikoj mjeri, da se nitko ne bi dosjetio, e da nisu napisani i objavljeni danas.

S obzirom na kvalitetu moramo konstatirati dvoje. Naš se književni jezik paralelno s ostalim promjenama uvelike razvio i stalno se razvija, a kako živimo brzo, te su promjene brže i bitnije, nego što bi odgovaralo samom vremenskom razmaku. Ipak mnogi tekstovi iz ovoga razdoblja nisu zastarjeli, a neke – tek danas otkrivamo. U lirici moderne, pripovjedačkoj prozi i kritici, u tadašnjoj dramatici, nalazimo djela, koja zadovoljavaju i naš današnji kriterij. Djela koja nas mogu zainteresirati, jer pokreću književna, tj. umjetnička suvremena pitanja. Djela u kojima možemo estetski uživati, jer zadovoljavaju naše zahtjeve kao kvalitetna književna ostvarenja.

Moderna je, dakle, u znatnoj mjeri zaista »moderna«, pa joj ne pristupamo kao historijskoj zanimljivosti, a još manje zbog nekog pijeteta ili patriotizma, nego naprosto zato, što je to jedna bogata i zanimljiva epoha u našoj nedavnoj prošlosti. Epoha, koju valja upoznati i zbog umjetničkih, i zbog pedagoških razloga. Ili – jednostavnije rečeno – da bismo upoznali neke vrijedne, važne i zanimljive tekstove naše književnosti na razmeđu stoljeća. Tekstove i činjenice, bez kojih bi nam štošta bilo nerazumljivo, kako u književnom životu za vrijeme prvog svjetskog rata koji je ustvari agonija moderne (pa bismo – da slika bude potpuna – morali obuhvatiti i ratne godine), tako između dva rata, pa i nakon oslobođenja.

To me potiče, da prigodom ove zaključne riječi spomenem neke praznine. Praznine, koje će – nadam se naknadno biti kako-tako ispunjene. Jasno je, da govoreni tekst nije isto što pisani. Da čitava naučna aparatura, koja služi predavaču kao priprava, nije u ovim našim razgovorima bila vidljiva. Da nema bibliografije i naznake vrela. Da se mnoge nijanse gube i da je štošta simplificirano, da je kazano sažeto, aforistički.

Ima problema koji su organski vezani za modernu; koji se kroz nju provlače od prvih programa i polemika, pa sve do završne faze, koju sam nazvao agonijom hrvatske moderne. Problema, koje bi vrijedilo zasebno obraditi, ako ne ovdje, a ono drugom zgodom.

Takovo je, npr. pitanje književnoga kozmopolitizma – pitanje stranih utjecaja, autohtone kulture i nacionalizma u književnosti. Ili pitanje umjetničkih posuđivanja ili naprosto krađa. Ali ovdje se ne radi samo o nečijoj originalnosti ili neoriginalnosti, nego o tome, možemo li izgrađujući svoju nacionalnu književnost – tražiti pobude izvan domaće sfere. Je li poželjno ili dopustivo voditi računa o stranim književnim pojavama, presađivati strane ideje, ići u korak sa zbivanjem u stranome svijetu ili bar nastojati da opći razvoj dostignemo, ako smo – kako biva – više ili manje okasnili. Pitanja elementarna i naoko suvišna, ali pitanja koja iskrsavaju uvijek iznova, a baš u doba moderne postaju veoma akutna, pa se velik dio polemike između starih i mladih (pa i polemike između mladih i najmlađih) svodi na problematiku narodne i međunarodne književnosti. Književnosti, koja će biti nacionalna, ali i supra-nacionalna, što ne znači anacionalna ili čak antinacionalna.

Sve bi se to moglo nazvati polemikom o Kineskom zidu, kojim se Carstvo sredine bilo nekoć ogradilo od barbara, njegujući kroz duga stoljeća svoju vlastitu kulturu, ograđujući se hermetično od stranih utjecaja. Kineski je zid postao tako simbolom samodopadne i jalove izolacije, hotimične borniranosti, pogubnoga konzervatizma.

Tako je bilo, kad sam bio dijete i mladić i svi smo mi vjerovali, da je to naziranje štetno i staromodno, jer »zaokret prema Evropi« – kako reče Barac – nije ostao bez rezultata. No razbuknali nacionalizam kao neposredna poslje-

dica prvog svjetskog rata, neiživljeni nacionalizam u našim specifičnim prilikama, ruralizam između dva rata, krilatice o autohtonoj kulturi i nacionalnoj samobitnosti, pa težnja za gospodarskom autarhijom, koja povlači za sobom i težnju za kulturom, zaštitne carine i vizumi, bodljikave žice i demarkacione linije... sve, nas je to hoćeš-nećeš, uvjerilo, da problem Kineskoga zida zaista postoji. Da postoji politički i ekonomski, a potom i kulturno ili – ako smijem reći – nekulturno. Sjećam se jednoga druga iz PEN-kluba, austrijskoga književnika, koji se tužio, da je Evropa postala – kako reče –

predjel bez mostova, pa se potreba takovih »mostova« veoma osjećala, o čemu ne svjedoči samo PEN-klub i slična književna udruženja međunarodnog značenja, nego i Komitet za intelektualnu suradnju, negdašnje Lige Naroda i današnji UNESCO, u sklopu organizacije Ujedinjenih naroda.

Pokret mladih u Hrvatskoj je odraz i odjek jednoga eksodusa: prisilnog odlaska naše omladine sa zagrebačkog Sveučilišta u Beč i Prag; prisilni boravak Matoša izvan domovine (gdje boravak u Parizu ima odlučno značenje), izleti i zaleti u strani svijet, bila to Njemačka ili Italija, Španjolska ili Novi Svijet. Nemojmo brkati uzroke i posljedice ili ono, što je uzrok, s onim, što je samo povod. Spaljivanje mađarske zastave sudbonosne godine 1895. jest povod. No situacija je međutim dozrijevala, staro je stanje dotrajalo, pa bi se tadašnji mladi dokopali Evrope i bez tog incidenta, ali je spomenuti eksodus stvari u velikoj mjeri aktivirao.

Diskusija o domaćem ili stranom podrijetlu hrvatske moderne sjeća me živo na polemiku, koju je između dva rata bio započeo pokojni Fancev, ističući naše, domaće, autohtono i nacionalno podrijetlo ilirskog preporoda.

Nema sumnje, da se površnim konstatacijama o stranim pobudama, koje naši preporoditelji primiše u Grazu, Pešti, Beču ili Pragu, pitanje ne rješava. Nema sumnje, da je bilo domaćih klica i preduvjeta, bez kojih bi naš nacionalni i kulturni preporod u XIX. stoljeću bio nemoguć. Ipak je evidentno i to, da se hrvatski preporod uklapa u opće zbivanje i da je – ma koliko imao prosvjetiteljsko obilježje – bez evropskoga romantizma nezamisliv.

Modernistički pokreti, kao što je naš, javljaju se potkraj stoljeća u većini evropskih zemalja, a ima i jedna srednjoevropska moderna, kojom se naši mladi u velikoj mjeri inspiriraju. I zapadni utjecaji: od Baudelaira do Waltera Patera i Brandesa, prolaze uglavnom kroz srednjoevropski filter, o čemu prigodom književno-komparativnih istraživanja treba voditi računa. A bilo je imitiranja i plagiranja; bilo je – ako hoćete – snobovskog majmunisanja, ali poreći mladima dobru volju i patriotizam nije nikako opravdano. Primali su oni strane pobude, i te kako su ih primali, ali su ih primali željni znanja, željni novih ideja, od kojih neke u to doba nisu bile više nove, ali su bile nove za nas.

A da to nije bila salonska igra, nešto daleko od stvarnosti, dokazuje i žestoko reagiranje starih, koji nisu uvijek stari godinama. Svi oni, koji su pošto-poto željeli sačuvati staro, bilo u politici, bilo u društvenom i književnom životu, reagirali su protiv ove tobožnje provale tuđinštine, mobilizirajući rodoljubne interese i konfesionalne obzire.

Nisam isticao ekonomske faktore: to je zasebno poglavlje, i to ne najmanje važno, pa je Livadićev članak veoma važan, premda Livadić nije prvi i jedini, koji je to pitanje uočio.

Uz konzervativce po godinama ili položaju pristali su oni koji su za njih bili društveno ili ekonomski vezani, ali je

u tom slučaju možda važnije, da su to bili ljudi, koji (kao Ante Radić) nijednu stranu kulturu nisu asimilirali, pa su u svom autohtonizmu znali biti ksenofopski zatucani i upravo antikulturni.

I stoga, polemika o Kineskom zidu, o stranim utjecajima, koji nama tobož ne trebaju, a često su – kažu – pogubni, ispunja mnoge diskusije, koje su vodene u doba moderne. Rekao sam, da je bilo majmunisanja, snobovskog poviđenja za Evropom tj. za modom, koja uvijek nije bila najnovija. Ali u načelu mladi su ovo pitanje ispravno postavili. Hoćemo – rekli su oni – ići u korak s civiliziranim svijetom, hoćemo u Hrvatsku presaditi ideje, koje su opće dobro suvremenog čovječanstva. Hoćemo se njima okoristiti, primijenivši ih na naše prilike, naše potrebe. Bili su patrioti, ali nisu bili ksenofobi. Učili su od stranaca, da bi izgradili sebe i tako poslužili narodnoj zajednici.

Ne tvrdim, da je to svakome od njih uspjelo. Bilo je kolebanja i pomutnje. Bilo je taktiziranja, uvjetovanog našim kompliciranim i svakako jadnim prilikama. A pitanje utjecaja najzad je (ako ne u prvom redu) pitanje talenta. Neki su inteligentno primali, birajući ono što je odgovaralo njihovim sklonostima i mogućnostima. Neki su na osnovi tih pobuda našli svoj osobni izraz i dali hrvatskoj književnosti djela, koja su zadojena velikim evropskim uzorima, ali su ipak njihova i naša. Drugima to nije uspjelo, ali tome nisu krivi strani utjecaji. Svakako držim da književna kultura nije nautdila nijednom talentiranom književniku, ali je naprotiv bilo takvih, kojima je nažalost nedostajala, pa bi zacijelo bili bolji, veći i potpuniji, da su se njome mogli koristiti. Eto na primjer Šimunović!

Ukratko: boreći se za šire vidike, stvarajući vrata stranim književnim utjecajima, učeći od stranih pisaca i primjenjujući u svom književnom radu ono, što su nauči-

fest Češke moderne, dok se u Rusiji javlja prva marksistička revija («Novoe Slovo»), koja neće biti dugoga vijeka, ali je svakako spomena vrijedna pojava.

Prateći tako ili detaljnije književno zbivanje u svijetu našli bismo zanimljivih paralelizama, a pokoja pojava hrvatskoga književnog života bila bi nam jasnija i razumljivija. Ne ističem sve to kao prigovor, nego kao činjenicu koja svjedoči, da smo u doba moderne nastojali uhvatiti korak s velikim svijetom. Pitanje originalnosti ili estetske vrijednosti nije ovdje uopće postavljeno.

No zar nije u najmanju ruku zanimljivo, da idućih godina Gerhardt Hauptmann nastavlja svoju karijeru, prelazeći u historizam i simbolizam; da Maeterlinck objavljuje stihove, drame i pjesničko-filozofske eseje; da Zola objavljuje svoj rimski roman u ciklusu ; da Brunetière predaje o preporodu idealizma; da se obnavljaju olimpijske igre i počinje Dreyfusova afera; da se u Italiji vodi polemika o suvremenoj književnosti s obzirom na kozmopolitizam, regionalizam i nacionalizam (Capuana – Ojetti); da jedan flamski kritičar (Vermeylen) uključuje flamski pokret u evropski modernizam; da Vrchlický prevodi Baudelairovo da Fogazzaro objavljuje svoj čuveni roman o dobrim starim vremenima (

roman, u kome se prema prošlosti odnosi sentimentalno i kritički; da Ibsen piše svoje posljednje drame; da Barrès objavljuje svoj roman o ljudima koji nemaju korijena u rodnoj grudi (— — roman na kome gradi svoj pasatistički nacionalizam, koji će impresionirati Matoša i »Gričane«, njegove sljedbenike; da Gorki piše o a Tolstoj odgovara – na svoj način – na pitanje: da Strindberg objavljuje i neke aktovke; da se u njemačkom prijevodu pojavljuju Ibsenova djela i Rostandov

da Bernard Shaw počinje svoju seriju pri-
jatnih i neprijatnih komada (

dok Wells objavljuje roman o Marsijancima (

koji će tek nakon rata biti preveden na
hrvatski; da se u Španjolskoj javljaju znaci kulturno-
političkog preporoda, koji je poznat kao preporod »98«;
da Zola izlazi pred javnost svojom optužbom (

da se Nietzsche počinje prevoditi na francuski; da Skandi-
navci naveliko slave sedamdesetu godišnjicu Ibsena; da
Tolstoj raspravlja o kršćanskoj nauci, Strindberg se
»obraćuje« (

da Stefan George objavljuje prvu
svoju knjigu, koja je namijenjena javnosti; da se u Dub-
linu osniva Irsko narodno kazalište, a u Kristijaniji
(današnji Oslo) norveško; da poljski časopis »Zycie« (što
će reći »Život«) štampa programatski članak poljsko-
njemačkog pisca, koji se zove Przybyszewski (a živo će
zainteresirati naše mlade); da se u Arlesu otvara muzej
preporodene Provanse (Museon Arlaten); da Čehov daje

, Tolstoj

Gorki

a Valeri Brjusov, veliki ruski modernist, razmatranja o
modernoj umjetnosti; da se u Češkoj Zeyeru i Březini
pridružuje Machar i Jirásek (jedan i drugi dobro poznat
našim modernistima); da se 1900. (kojom ćemo završiti,
jer bi nas ovi književni sinhronizmi predaleko odveli) jav-
ljaju u njemačkoj sferi: George i Rilke, Sudermann, Halbe
i Hofmannsthal, Wildenbruch, Spitteler i Klara Viebig
(koja se nekada, na njemačkom, u Zagrebu mnogo čitala,
ali držim da nije kod nas prevedena); da se pojavljuje re-
gionalistički manifest pod krilaticom

da
Shaw piše svoje drame za »puritance«; da se u Sjevernoj
Americi javlja Dreiser a u Južnoj Americi (u Chileu) nešto
nalik na hrvatsku modernu; da na poprište stupa mlada
estonska (Noor Eesti); da Barrès dovršava svoj roman o
nacionalnoj energiji (—); da

se u Braziliji javlja romanopisac, koji se danas smatra klasikom moderne portugalske proze (Machado de Assis); da u Rusiji Tolstoj objavljuje i grdi Shakespearea, dok se Volynski bori za idealizam i grdi marksiste; da se u Češkoj uz Vrchlickoga javljaju pjesnici kao Antonin Sova i Viktor Dyk; da Karásek piše roman o itd.

Čemu ova nabranja? Da bismo uočili, kako hrvatska moderna nije nastala sama od sebe, kako se nije razvijala u zrakopraznom prostoru i kako moderna književnost tvori organsku cjelinu, gdje svi narodi i pojedinci (pa i oni najveći i najslavniji) primaju i daju, ne pomišljajući na plagijate i ne smatrajući opću književnu kulturu nečim nepatriotskim.

Pitanje, koje sam ovdje pokrenuo s obzirom na hrvatsku modernu nije istraženo, pa još preostaje mnogo posla. Jedan je mladi naučni radnik nedavno doktorirao tezom o engleskim refleksima u našoj modernoj, prikupivši zanimljivih podataka o književnim dodirima englesko-hrvatskim, što je svakako interesantno, jer naši modernisti osim njemačkog, talijanskog i češkog nisu – u pravilu – kultivirali druge jezike. Naši su »Francuzi« u to doba rijetki, pa Matoš drži neku vrst monopola, dok su »Englezi« još rjeđi. Jedan Poljak, koji dopunjuje svoje studije u Jugoslaviji, želio bi doktorirati tezom o hrvatskoj modernoj prema Poljacima, o čemu svakako ima štošta da se kaže, kao i o francuskoj komponenti u književnom životu za vrijeme moderne, što bi svakako bio važan prilog našoj književnoj historiografiji. No pitanje Nijemaca odnosno Austrijanaca ostalo bi otvoreno, jer bi njihov udio (kao književnih stvaralaca i kao književnih posrednika) trebalo minuciozno proučiti. I njihov, i češki udio.

Prilikom uvodnog predavanja u okviru usmene ja sam bio obećao, da ću na kraju progovoriti o ličnostima

moderne, osvjetlivši ih, tako reći, s privatne strane; ne samo kao pisce, nego kao ljude. Ja sam to tek zgodimice činio.

Ali, ma kako cijenio biografsku metodu, ja sam kasnije odustao od svoje namjere. Evo zašto. Od razdoblja moderne dijeli nas pola stoljeća, što je s obzirom na presudne događaje, kojima je tih pedeset godina ispunjeno, mnogo, pa je moderna za današnje mlade ljude neka vrsta prehistorije. U drugu ruku, to nam je razdoblje blisko, a to se – držim – osjetilo i prigodom pojedinih predavanja. Neki su problemi, potaknuti u doba moderne, i danas aktualni; neka pitanja, koja duboko zadiru u naš kulturno-nacionalni život, pitanja, koja su negdašnji mladi rješavali, a da ih nisu riješili, čekaju i danas svoje rješenje. Jer ima – napokon – problema, koji se u svakoj epohi iznova postavljaju, a svako ih doba i svaki pojedinac mora ponovo rješavati.

Ipak to nije glavni i jedini razlog što o ličnostima hrvatske moderne nisam htio govoriti osobno. Mnoge ličnosti, koje sam spominjao, ja sam izbliza upoznao. Ne kao mlade, nego kao bivše mlade, a to znatno mijenja perspektivu. Neke sam upoznao tako reći u negližeu, a to stvara također posebnu perspektivu. S nekima sam i književno surađivao, pa sam ih viđao i na poslu. A bilo je i drugih veza: Lunaček je svoju književnu karijeru započeo novelističkom skicom, koja nosi naslov a taj Ivo je moj otac, pa nije čudo, da se autor, koga sam dva decenija kasnije sreo u redakciji »Obzora«, prema meni vrlo mentorski odnosio. Poznate su mi mnoge anegdote, pa bih atmosferu moderne mogao osvjetliti zgodicama, o kojima sam slušao ili sam ih u kontaktu s bivšim modernistima sam doživio. No ta je prošlost odviše živa, sjećanja su odviše intimna, da bi se o njima moglo nesmetano govoriti.

Pa i oni, koje nisam osobno upoznao, čine mi se bliski, jer sam o njima često slušao: o Vidriću mi je pričao Dežman, a njegovo je pričanje znao dopuniti Domjanić; o Galoviću je zanimljivo pričao Benešić, a neke opaske, kojih se sjećam, opaske o Galoviću kao čovjeku, dragocjen su komentar njegovim djelima. Ni Matoša nisam poznao: jednom mi ga je na cesti pokazala moja mama rekavši: »Viš, to ti je Matoš«, a ja sam se iznenadio, kako je taj veliki čovjek, o kojem se toliko pripovijeda, nekako sitan i nimalo impozantan. Tada još nisam znao, da veliki ljudi mogu biti veoma sitni, ne samo fizički... No legenda o Matošu tako je živa, sreo sam u životu tolike ljude, koji su ga upamtili, da – čitajući njegova djela – razgovaram s njime kao s osobnim poznanikom. A Domjanić, Begović, Nazor, Livadić, Dežman, Lunaček, Nehajev, Milčinić, Ogrizović, Benešić, Marjanović, Nikola Andrić i Brlička i toliki drugi meni su stari znanci, s kojima sam nekad mogao intimno progovoriti. Nisu to samo literarna imena, nego živi ljudi (ma da su svi odreda pomrli), pa bih govoreći o njima kao privatnicima ispao preuzetan. I zato sam tada, na posljednjem predavanju, rekao slušaocima: čitajte njihova djela, jer su pripadnici ozloglašene moderne ispisali nekoliko najljepših i najtrajnijih listova hrvatske književnosti. I vjerujte mi, iza tih književnih imena, koja vrijedi upamtiti, kriju se ljudi sa svojim brigama i bolima, svojim radostima i slabostima. Naši ljudi i – modernističkom kozmopolitizmu u prkos – zaslužni sinovi svoga naroda.

Ali nešto ne mogu prešutjeti, a to neka posluži kao primjer.

Nakon prvog svjetskog rata (1922) izdala je Matica hrvatska prvi pokušaj ove vrste. To je prva knjiga u kojoj je obra-

deno razdoblje hrvatske moderne. Dajući zaključnu riječ o pjesnicima moderne i mladima uopće autor – Dragutin Prohaska – iznosi svašta. Pustimo po strani stvarne omaške i tegobne formulacije, koje odaju nedovoljno poznavanje međunarodnih izvora moderne pa i netočne generalizacije o pjesničkoj fizionomiji starih i mladih. Stari su – kaže – gajili rodoljubnu i ljubavnu poeziju, bili su, štaviše, »bojovni«, a mladi to nisu (premda su – kako smo vidjeli – znali biti veoma bojovni!). Što se pak tiče rodoljubne poezije, mladi je ne zanemaruju, nego je čak obnavljaju, dajući joj socijalni sadržaj i konkretno društveno-političko značenje. A da su u znatnoj mjeri modernizirali tradicionalnu ljubavnu liriku, u to nisu posumnjali ni stari, pa su ih stoga znali oštro i prekoriti. Nazivali su ih grubim naturalistima, osuđivali njihovu senzualnost, poganski kult tjelesne ljepote – zaboravljajući, da među njima ima i trubadura kao Domjanić, romantičnih epigona kao Nikolić i stidljivih ljubavnika kao Vidrić, što se usudujem kazati usprkos njegovu legendarnom bečarluku. A Dežman, koji je počeo kao liječnik-kirurg, a zatim promijenio struku i postao osnivačem naše ftizeologije, da bi spasio ili bar produljio život ljubljenoj ženi; Dežman, koji je izgledao kao Harry Baur (tek što je bio mnogo krupniji), a svoju je Lady Šram (kako je okrsti Matoš) ljubio kao Petrarca svoju Lauru (tek što o tome nije nikad govorio niti je to drugima dopuštao).

No groteskno je kad pisac (Dragutin Prohaska), koji je živio u doba moderne, progovara o psihofizičkoj личности modernista. »Tjelesno su – kaže on – stariji bili ljudeskare s pravilno razvijenim zdravljem, lijepe muške fizionomije, a moderni su i po vanjštini dekadansa, nemoćni, bolesni, paralitični, nagrizeni velegradskom nervozom.« A Livadić, Milčinović, Dežman, Vidrić, Galović? Nisam ih izmjerio, ali su bili natprosječno visoki, atletske građe, što

znam dijelom odatle, što sam ih veoma često sretao, a dijelom po vjerodostojnim svjedočanstvima, što usmenim, što pismenim. Ni jedan od njih nije bio »paralitičan«: od progresivne paralize nije umro ni Vidrić, premda se u to vjerovalo i vjeruje. Neki su mnogo putovali, bijahu passionirani turisti, neki su i vani studirali, no da ih je velegrad nagrizaio i kako ih je nagrizaio, nije lako objasniti. Prije bi se moglo reći da ih je gušila naša provincijska bijeda i tadašnji Zagreb, koji zaista nije bio velegrad.

Nadalje saznajemo, da nisu težili za karijerom, da su bili neženje, da nisu imali kontakta sa prirodom, nego da su život provodili po kavanama. A eto, ostajući kod spomenutih primjera: jadni se Vidrić mnogo trudio da napravi karijeru, ali nije uspio; Domjanić je učio mađarski da bi u sudačkoj službi bolje napredovao. Tobože se nisu ženili, a ja kažem, da su se mnogo ženili, što legalno, što ilegalno, pa slučaj Matoša i Domjanića nije pravilo, nego iznimka; nisu imali kontakt s prirodom, a Vidrić i Galović proveli su možda najsretnije časove u prirodi, na »ladanju«, Livadić je bio strastveni lovac, a nikad nije zalazio u kavanu, kao ni Domjanić; od mojih je znanaca stalno navraćao u kavanu jedino Dežman, koji je ljubio more kao što ga ljubiti može samo kontinentalac (vidi Milan Šenoa), osjećajući se najzadovoljniji na kakvom ribarskom brodiću.

»Stariji liričari – kaže Prohaska – prelaze iz jedne književne vrste u drugu«, dok su mladi jednostrani. Ne javljaju se u lirskim zbirkama, objavljuju malo. A Nazor, Begović, Matoš, Ogrizović, Polić Kamov, Galović, Nehajev – da spomenemo nasumce nekoliko imena, nije li bitno za njihov rad da se ostvaruje na nekoliko područja, pa su gotovo svi koje sam spomenuo pjesnici i kritičari, pripovjedači i dramatičari. A da su izvan književne elite bili ne-

poznati (čime pisac zaključuje svoja razmatranja), neshvaćeni, izolirani od narodnog života – ni ta se tvrdnja ovako sveobuhvatno ne može održati. Nikolić je zarana stekao veliku popularnost izvan književne elite, Domjanić je svojim kajkavskim stihovima prodro u najšire slojeve, Matoš i Vidrić bijahu već za života gotovo legendarni, Ogrizović je nekim svojim dramama postigao velike uspjehe, mnogi su se i te kako angažirali u javnom radu; u štampi, društveno-organizatornom djelatnošću, pa i stranačkom politikom, što samo po sebi opovrgava tvrdnju, da su ti ljudi bili nepoznati te da nisu imali veze s narodnim životom. No da zatvorimo ovu parentezu: nije nam svrha da pišemo jednog No kad mladi jedan suvremenik, književni historičar, koji surađuje u redovima moderne, pokaže toliko nerazumijevanje, nije lako ostati ravnodušan, I zaista, pokojnom je Lunačeku bio Dragutin Prohaska gotovo opsesija, njegova – kako bi rekli Francuzi – a mi, tadašnji poletarci, znali smo se tome i nasmijati, ne shvaćajući ga odviše ozbiljno. Danas držim da je imao pravo, ako ne u formi i u načinu, a ono u suštini.

Rekao sam, da je razdoblje prvog svjetskog rata agonija moderne. Kobna godina 1914. u mnogočemu je simptomatična. jasno označava diferencijaciju između mladih i mlađih, koji se javljaju u krilu moderne, ali se prema svojim neposrednim prethodnicima kritički odnose, primajući ono što im konvenira, odbacujući ono s čime se ne slažu. Iste godine javljaju se i dva časopisa, koji također označuju prekretnicu: Marjanovićeve »Književne Novine«, u kojima će se uz ostale pojaviti Miroslav Krleža, i »Vihor« Vladimira Čerine, glasilu nacionalističko-revolucionarne omladine, koja propaga jugoslavenstvo i futurizam, shvaćajući jedno i drugo na svoj način. Smrću Matoševom i jednim nespretnim

nekrologom Skerliću (objavljenom u »Savremeniku«) dolazi do loma, ali ratne prilike iskrivljuju i zamagljuju prirodnu evoluciju. Stvari, ukratko rečeno ne idu normalnim tokom, ali je nedvumno, da moderna, koja je nikla iz secesije, doživljava kolektivne i pojedinačne secesije. To više, što se – pobijedivši matičare – ustalila, akademizirala, ukratko ostarjela!

Javljaju se i nove književne struje, koje negiraju modernu i njezine književno-umjetničke ideale. Spomenuli smo talijanski futurizam, koji je živa opreka, kako dekadentnom estetizmu, tako i građansko-liberalnom stavu naših modernista. U jeku rata dopire u Hrvatsku i njemački ekspresionizam, koji zastupa Donadini u svom časopisu »Kokot« (1916), a zastupat će ga i A. B. Šimić u »Jurišu« (1919). Godinu dana nakon »Kokota« istupaju prvim sveskom almanaha »Grič«, koji je hrvatsko-regionalan i pasatističan, a paralelno počinje izlaziti »Hrvatska Njiva«, koja je jugoslavenski-napredna, podređujući književnost i umjetnost općim narodnim interesima. A na kraju ovog perioda javlja se uz pomenuti Šimićev list i »Plamen«, što ga izdaju Krleža i Cesarec, propagirajući uz književno novatorstvo društvenu revoluciju u smislu marksizma. Sliku upotpunjuje »Književni Jug« (1918), koji propagira narodno jedinstvo te objavljuje neke priloge ekavštinom i ćirilicom.

Spominjući ove publikacije, koje daju obilježje našem književnom životu za vrijeme prvog svjetskog rata, spomenuli smo nove tendencije, koje se direktno ili indirektno – protive tendencijama moderne, premda se na njih nadovezuju i premda je moderna – na svoj način – bila društveno-napredna, jugoslavenski orijentirana i književno revolucionarna. »Savremenik«, centralno književno glasilo, bilježi ove pojave, često se prema njima

odnosi dobrohotno, ali očividno zaostaje za vremenom, pa će nakon promjena u redakciji (Livadić, potkraj rata, dobiva suurednika, koji je neka vrst koadjutora) još neko vrijeme poživjeti, zapeti u izlaženju, mijenjati format i tip lista i konačno prestati da izlazi. U nekoliko mahova (pa čak uoči drugog svjetskog rata) bilo je pokušaja, da se list ponovo oživi, što veoma podsjeća na sudbinu »Vijenca«.

Naslov je ovoga zaključnog poglavlja: bilanca. Rezimiranje onoga, što smo saznali. Ili – kako glasi naslov jednog popularnog priručnika »svjetske književnosti«:

Što ostaje... Vrijeme je nesmiljeno rešeto, pa je i produkciju naših mladih na razmeđu stoljeća dobrano prorešetalo. Ipak je štošta preostalo, jer se neki književni proizvodi hrvatske moderne pokazaše trajniji nego što bi čovjek mislio. Štošta smo, – istina zaboravili, no prisjećajući se ovoga ili onog morali smo konstatirati, da je ovo razdoblje hrvatske književnosti slabo poznato, pa zadaća ove nije samo eliminiranje onoga što ne vrijedi, nego i revalorizacija onoga što vrijedi, ali je zaboravljeno ili nije ni zaboravljeno, jer nikada nije bilo poznato. Ljubitelji otkrića ne moraju ići daleko, zalaziti na tuđe književne njive ili u davna vremena: evo im na dohvat ruke jedno razdoblje domaće književnosti, gdje bi bez mnogo truda mogli štošta otkriti.

No da završimo vedrijim akordima: bilanca je ipak pozitivna. Jedan je bornirani kritičar, aludirajući na »Život«, prvi reprezentativni časopis mladih, napisao brošuru pod naslovom:

Kako se
grdno prevario. Mladi, kakvi bili da bili, nastavili su djelo naših preporoditelja iz prve polovice XIX. stoljeća; oni su ga u neku ruku i završili. Razdobljem hrvatske moderne završava prehistorija naše novije književnosti, pa

nama, koji smo u velikoj mjeri korisnici ovih nastojanja, nije lako prosuditi što im sve dugujemo.

No što bi naši modernisti bili savršeni; ne što bi njihova djela bila odreda nešto veliko i definitivno. Daleko od toga. I Matošu bi se moglo i mora štošta prigovoriti. A ipak je uloga koju je izvršio doista pionirska. A Matoš nije jedini, pa bismo – uz njega mogli izlučiti desetak pisaca, koji zaslužuju da ih tretiramo kao naše moderne klasike. Za jedan razmjerno kratak period, kad je – da se poslužim suvremenim govorom – valjalo uskladiti produkciju s kapitalnom izgradnjom – to zaista nije malo. Pogotovu ako znamo, da je u času, kad se moglo odahnuti, pribrati nove snage i brati plodove, buknuo prvi svjetski rat.